

²Гнатенко Л.А. Відбиття так званого другого південнослов'янського графіко-орфографічного впливу в правописі антропонімів Синодика кінця XVI ст. // Мовознавство. – 1995. – № 6. – С. 50; ³Там само. – С. 52; ⁴Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський апостол. – Варшава, 1930. – Т.1. – С. 276; ⁵Житецкий П.И. Очерк звуковой истории малорусского наречия. – К., 1876. – С. 244; ⁶Кримський А. Записки киевские. – К., 1927. – Т. XII. – С. 352; ⁷Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. ... – С. 295; ⁸Там само. – С. 278; ⁹Житецкий П.И. Очерк звуковой истории... – С. 217; ¹⁰Там само. – С. 217; ¹¹Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. ... – С. 307; ¹²Там само. – С. 286; ¹³Бурячок А.А. І.П. Котляревський в історії української літературної мови // Радянське літературознавство. – 1969. – № 9. – С. 76; ¹⁴Житецкий П.И. Очерк звуковой истории... – С. 160; ¹⁵Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. ... – С. 284; ¹⁶Житецкий П.И. Очерк звуковой истории... – С. 163; ¹⁷Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. ... – С. 290.

Список умовних скорочень назв джерел

ЖСО – Житіє Сави Освященного. Зберігається в Ін-ті рукописів НБУ ім. В.І. Вернадського, шифр 25 Спер.; **36 215** – Збірник XVI ст. на 215 арк. Там само, шифр Мак (П 27); **36 248** – Збірник XVI ст. на 248 арк. Там само, шифр Мак (П 42); **36 274** – Збірник XVI ст. на 274 арк. Там само, шифр Мак (П 37); **36 293** – Збірник XVI ст. на 293 арк. Там само, шифр Мак (П 38); **36 314** – Збірник XVI ст. на 314 арк. Там само, шифр Мак (П 43); **36 319** – Збірник XVI ст. на 319 арк. Там само, шифр. Мак (П 28); **36 449** – збірник уставного письма, наближеного до напівуставу, XVI ст. на 449 арк. Там само, шифр 487/П (1645); **Пар** – “Паренесись” та Житіє Єфрема Сиріна. Там само, шифр Мел М/П 110.

Р.Є.Кисельов, асп.

УКРАЇНОМОВНІ КАТЕХІЗИСИ ПОЧАЇВСЬКОГО ДРУКУ ТА ЇХ ЛЕКСИКА

Простежено історію видань Почаївської лаври “Богословія нравоучителная” (1751) та “Народовѣщаніє” (1765): джерела, публікації. З’ясовано проблему використання в них живого народного мовлення. Окрему увагу звернуто на живомовну лексику.

Is considered the history of the editions of the Pochayiv lavra “Богословія нравоучителная” (1751) and “Народовѣщаніє” (1765):

sources, publications. The problem of use of alive national speech in them is found out. Special attention is paid on alive national speech lexicon.

Широта побутування української мови у книгах церкви залежала від функцій тих чи інших видань у релігійній практиці. Говорячи про цикл богослужбових книг, тобто таких, що їх текст використовується в процесі літургії чи інших обрядових дійств, мусимо визнати, що шлях української мови до рукописних, а особливо друкованих, книг цього циклу був складним і тривалим. Стародруковані їх видання, якщо не брати до уваги передмов, післямов, місць тлумачного характеру та проникнення одиниць української мови, що зумовлювалося функціонально, до церковнослов'янського у своїй основі тексту, містять дуже небагато україномовних уривків. Винятком є традиція видання Требників, де найбільшим досягненням і об'єктом для подальшого наслідування й копіювання як у середовищі православних, так і греко-католиків, був Требник митр. Петра Могили 1646 р. У виданнях Требників та окремих чинів, що складають їх зміст, зустрічаємо українську мову в тих богослужбових текстах, де відіграє значну роль волевиявлення окремої особи (шлюбна або чернеча присяга, чин сповіді тощо).

Критерії ролі особи та потреби усвідомлення нею змісту сказаного чи прочитаного при виборі мови тексту виразно заявлені в одній зі збірок II пол. XVIII ст.: В[опросъ]: Длѧ чо҃ѡ Служба Бжаѧ не простымъ ѧзыкомъ ѡ(т)правуетсѧ, но точію Еврейскимъ, Латинскимъ, Славенскимъ, и прѡ(ч). Ѡ(т)[вѣтъ]: Бо Служба Бжаѧ не длѧ науки и оученіѧ разума, яко казанѧ, але длѧ ѡ(т)даніѧ хвалы Бгу постановленнаѧ, що можетсѧ ѡ(т)правовати ѧзыкомъ незнаемымъ людемъ прѡстымъ. бо люде добре видѧчи молащѧгосѧ Каплана съ ними и за нихъ, латво могутъ до взаимной молитвы возбудитисѧ¹.

Звичайно, що при такому підході легко передбачити, які саме книги церкви мають послуговуватися “простимъ ѧзыкомъ”. Однією з таких книг є катехізис – збірка, де у вигляді питань і відповідей популярно викладені зміст і суть християнського віровчення та обрядовості. Традиція видання катехізисів українською мовою бере початок з II пол. XVI ст. Ми ж зупинимосся на виданнях, які вийшли у XVIII ст. з Почаївської друкарні отців василіян.

Окреме місце серед україномовних друків посідає поширений катехізис “Богословія нравоучительная”. За змістом ця книга є стислою енциклопедією елементарних знань з греко-католицького богослів'я та обрядовості, викладеною в питаннях і відповідях. Зважаючи на її помітне місце в тогочасному культурному житті та важливість із погляду мови, варто докладніше зупинитися на історії пам'ятки.

Уперше катехізис видано 1722 р. в Супраслі під назвою “Собрание припадков краткое...”. “Сію, ащели Россійстїи Пастырїе, должни были Тѹпомъ издати; по(д) совѣсти тажестїю; найпаче же с[в]ятаго Замойскаго оустановленїемъ Собора, да издадутъ ю, простымъ языкомъ, вырозумѣнїа ради” ([4] зв.) – сказано в передмові церковнослов'янською мовою. Зміст і структуру видання у зіставленні з почаївською “Богословією...” 1751 р. описав Е.Калужняцький², щоправда помилково вважаючи його унівським “Поученїем о святых тайнах, о добродѣтелях богословских...” 1745 р.

Доданий до “Собранїя...” церковнослов'янсько-польський “Лексикон, сирѣчь Словесник славенскїй” був оформлений як самостійне видання і розповсюджувався також окремо від названої книги. Він має невелику передмову, яка засвідчує низький статус церковнослов'янської мови на Правобережжі в той час. У ній, зокрема, говориться: “Съ неисчетною болестїю ср(д)ца, и язвою оутробы неоудоб исцѣлною, изобрѣли Искусителїе, или Еѡминаторове, поставлаемыхъ въ іерейство людей, яко сотный іерей едва славенскїй разумѣеть языкъ, не вѣдай что чтеть въ Бжестве(н)ной службѣ... и мнозѣ ѱ(т)риновенни ѱ(т) рукоположенїа на іерейство, сеа ради вины, изобрѣтошася”. Далі сказано, що видання наступного лексикону, де пояснюється малозрозуміла церковнослов'янська лексика, мусить сприяти виправленню ситуації. Вибір мови тлумачної частини свідчить, що вже в I чверті XVIII ст. греко-католицьке духовництво було великою мірою полонізоване. З часом ця полонізація лише поглиблюється.

В Унівському Успенському монастирі ще 1732 р. передрукували “Собранїе припадков”, а 1745 р. у дещо зміненому вигляді той же катехізис вийшов там під назвою “Поученїе о святых тайнах, о добродѣтелях богословских...”. У дозволі на друк митрополита Афанасія Шептицького сказано, що книга призначена “іереємъ латинска языка невѣдушїимъ” ([1] зв.). У наступній

передмові закликають парохів до самоосвіти: ω(т)рины ω(т) себе невѣждество, не стиждисѧ научитисѧ сихъ, яже не вѣсы ([3] зв.). Тут же говориться, між іншим, що зміст книги для нового видання було доопрацьовано. Окрім змін і додатків у тексті, в унівському “Поученії...” 1745 р. по-новому організовано матеріал по частинах і розділах. Ця ж композиція повторюється і в почаївській “Богословії нравоучительній”. Її видання 1751 р. спирається на обидва попередні – супрасльське та унівське. Це видно зі змісту і з застереження щодо помилок, підписаного “ісправителем” друкарні ієромонахом Варлаамом, наприкінці “Богословії...”, що повторно вийшла друком 1756 року. Тут згадуються обидві попередні версії книги.

Мова видання в основі своїй – українська “проста”, хоча рівень її чистоти не скрізь однаковий, і подекуди текст навіть можна назвати слов’яноруським. Найбільше українських форм містить частина перша – “**У** стыхъ тайнахъ, или Сакраментахъ”, за винятком першої глави.

Частина “Краткое поучение ω науцѣ хрѣтѣанской” в усіх трьох почаївських виданнях “Богословії...”, як і в першому супрасльському, продубльована по-польськи (Арк.175-188 у вид. 1751 р.). Крім того, у кінці книг 1751 та 1756 рр. видання додано словник, “имѣющъ вѣ(ь) себѣ(ь) слова первѣ(ь) славенская азбучная, по семъ же полскаѧ, благопотребный къ виразумѣнїю словесъ славенскихъ, обрѣтающихся въ книгахъ церковныхъ”, передрукований з супрасльського “Собранія припадков” 1722 р. Утретє книга вийшла друком у Почаєві 1787 року. За словами П.Г. Житецького, “Богословія нравоучительная” стала “настільною книгою уніатського священства, замінюючи для нього шкільну науку”. Перевидавалася вона і у Львові – 1752, 1756 і 1760 рр.

Аналізуючи різні видання книги, про яку йдеться, Є. Калужняцький (див. вище) розглядає в їх ряді “Богословіє нравоучительное...”, що друкувалося в Почаєві в 1779 та 1793 роках. Проте ще П.Г. Житецький справедливо відзначив, що під названим титулом вийшла зовсім інша книга: “Усі статті строго узгоджені з порядком таїнств, немає окремих розділів про Символ віри, про заповіді Божі, немає лексикона. В усій книзі мова церковнослов’янська, немає книжної української”³. Більшість питань у ній розглянуто детальніше, основний текст супроводжується численними етимологічними коментарями, відсиланнями до джерел, посторінковими примітками різного характеру. З усього видно, що

книга розрахована на значно освіченішого читача, ніж україномовне видання. Проте проблеми розуміння церковнослов'янської мови це не знімало, тому упродовж тексту регулярно подаються в дужках польські відповідники малозрозумілих слів. Для нас це “Богословіє” цікаве тим, що одним з його джерел, як показує зіставлення, є розглянуте українське видання. Особливо сказане стосується початкових розділів, де часто простежується прямий переклад, чи, швидше, редагування українського тексту з метою наближення його до норм церковнослов'янської мови. Зіставлення відповідників у лексиці уривків з обох видань іноді допомагає уточнити семантику і дає певний матеріал для характеристики мовної свідомості.

Дещо по-іншому, ніж “Богословія нравоучительная”, викладає аналогічний матеріал “Народовѣщаніє, или Слово къ народу каѳоліческому” (1765, 1768, 1778) (далі – Народовіщаніє). Треба відзначити, що Народовіщаніє лише друкувалося в Почаєві, а створене було в Кременецькому Братському монастирі. Про це свідчить звернення до єпископа Сильвестра Лубенецького-Рудницького, уміщене у виданні 1765 р. (Арк. [2-3]), яке підписали ігумен згаданого монастиря ієромонах Ієронім Калетинський з братією.⁴

У цьому зверненні кременецькі василіяни вже традиційно виправдовуються за використання в тексті української мови, уболіваючи, що “Книжица сіѧ, простымъ свойственнымъ си діалектомъ Русскимъ сложенна, ниже риторскимъ художествомъ сущи оукрашенна, недостойна есть воспріѧтіѧ и защищеніѧ, ѿ(т) толь премудра Архіереа, и толь преизѧщнымъ ѧзыкѣ вѣщаніѧмъ обученна” ([1 зв.]). Аргументами авторів є загальновідома необхідність уживання народної мови (“простою бесѣдою... поучати”) у дидактичній практиці стосовно “простихъ людей”, висловлювання апостола Павла та самого Ісуса Христа.

Ця книга орієнтована вже не тільки на парохів, а й на широке коло читачів. Її розділи поділені на “поученія”, що складаються з викладу певної релігійної догми в питаннях і відповідях, перенумерованих “пожитків”, тобто рекомендованих читачеві висновків, та “прикладів” стосовно порушеної теми – уривків і переказаних історій із житій святих, писань отців церкви тощо. Добираючи приклади, укладачі не цуралися ні латинських, ані православних джерел: тут є оповідання зі збірок “Speculum exemplorum”, “Gesta Romanorum”⁵, уривки з московського Пролога,

“Четьїх Міней” Д. Туптала. При цьому перші два композиційні елементи містять текст “простою” мовою, а “приклади” подано церковнослов’янською.

У передмові “К благоразумному читателю” названо дві причини появи книги: “перва вина: якъ да оудобнѣе будетъ ω(т) неа свойственнымъ простимъ азыкомъ(ъ) Русскимъ простѣйшій народъ поучати. Вторая вина: да не до конца въ забвеніе пойдуть оустави и ωбрѣдки стыл Восточныа Цркве, и ω(т) стагω Ѡрону Апѣтолскагω Римскагω не точію не ω(т)вержени, но паче похвалени и оутверженни” (Арк. [5]). “Народовіщаніє”, мабуть, було не менш популярним, ніж “Богословія нравоучительная”, бо протягом невеликого періоду часу з 1765 до 1778 р. друкувалося в Почаєві тричі. Історія його видань, однак, потребує уточнення.

На титульних сторінках “Народовіщанія” 1768 та 1778 рр. зазначено, що книга виходить відповідно вдруге і втретє, з виправленнями та об’ємним додатком “ω ωбрѣдехъ хрѣтіанскихъ, ω(т) достовѣрныхъ писателей собраннымъ”.

Ряд гіпотез про час появи першого видання “Народовіщанія” були помилковими. І. Франко стверджував, що воно з’явилося року 1756⁶, мабуть, через те, що на титулі вказано цей рік як дату катехітичної практики у Кременецькому повіті, матеріал якої став змістом книги. Це ж помилкове твердження повторюється в біобібліографічному словнику “Українські письменники” (К., 1960, Т.1, С.484). Інформація про нібито не знайдене досі перше видання “Народовіщанія” потрапляє навіть до реєстрової частини фундаментальної праці Я. П. Запаса та Я. Д. Ісаєвича,⁷ тоді як воно описане тут же, під № 2369.

Це “Слово къ народу каѡлоліческому”, яке з’явилося друком 1765 р. Як перше видання “Народовіщанія” його описав ще Я. Головацький.⁸ Навіть поверхове зіставлення текстів “Слова...” та двох видань “Народовіщанія...” свідчить, що ми маємо справу з тією самою працею. Назва на титулі 1768 р. відрізняється лише доданням на початку “Народовѣщаніє, или...” (далі як у вид. 1765 р.), після назви подана інформація про вже згадувані виправлення і додаток.

І справді, текст видання 1768 р., порівняно з 1765 р., відредаговано, внаслідок чого, зокрема, збільшився відсоток церковнослов’янської лексики в україномовних частинах. У “Слові...” після останньої глави подано на 10-ти арк. (251-261)

“Поученіе конечное, ѿ нѣкїи(х) обрѣда(х) Цркве...”, – в “Народовіщанїї...” та ж тема розкрита значно ширше у доданій 7-й главі “ѿ обрѣдахъ хрїстіанскихъ” (256зв.-270, 71-119, 300, 266-268зв. – нумерація переплутана, усього – 68 арк.). Цей додаток написаний слов’яноруською мовою, і цим вирізняється на фоні решти тексту. 1779 р. він вийшов друком у Почаєві окремою книгою.

Щодо інших відмінностей у змісті першого та двох подальших видань, то в “Народовіщанїї...” після “Предословія к парохом” є дві цитати з послання ап. Павла до Тимофія та з “Бесід...” Іоана Златоуста (Арк.[5]), яких немає у “Слові...”. Крім того, видання 1765 р. завершують “Пѣснь катехизмова” та пісня “ѿ Вѣрѣ, Надеждѣ и Любви” (Арк.261-263зв.), а в друках 1768 та 1778 рр. наприкінці подано лише “Пѣснь катехизмову”. У решті зміст усіх трьох видань, як і організація його по розділах, збігається.

Останньою книгою, на яку ми хочемо звернути увагу, є значно менше за обсягом і за значенням від вищезгаданих видань “Поученіе хрїстіанское, си есть Катехизм въ кратцѣ собранный” – невелика книжечка форматом 8°, у якій основний текст викладено церковнослов’янською мовою, а українською книжною мовою подано: текст десяти біблійних заповідей (Арк. [13]); текст п’яти церковних заповідей ([13] – [13 зв.]); перелік семи таїнств ([13зв.]); перелік семи головних гріхів ([16 зв.]); перелік семи дарів Святого Духа ([1]). Завершують книгу україномовні пісні катехітичного змісту ([27 зв.] – [38]).

Повнота проблематики “поширених” катехізисів, якими є “Народовіщаніє” та “Богословія нравоучительная”, зумовлює представлення в текстах пам’яток найрізноманітніших тематичних груп лексики, які виходять далеко за межі понять релігійної сфери. Проілюструємо це прикладами, узятими з 1-го видання “Народовіщанія” (1765) та 1-го почаївського видання “Богословіи нравоучительной” (1751).

Людина з її психічними і фізичними властивостями, у стосунках з іншими особами, є об’єктом постійної уваги в катехізисній науці. Лексичні одиниці названих тематичних класів представляють переважно питомий шар лексики, хоч немало серед них і церковнослов’янських та польських запозичень. Серед таких назв: безрозумный, вдѣчный, дакованю, невдѣчнымъ, взгарду, витлумачиль, дозволенїѧ, зневаги, крвнымъ, кривды, недѣрство,

ображати, опентаній, повиноватство, пожадлиности, розмышлати, розсмѣлласа, свавола, смѣху, оублагати, шаленый; виплювала, глухый, губу (Зн. відм.) “рот”, дыта, изблеваніе, измождена, колѣна, нѣмый, ноздрѣхъ, палець, персехъ, патахъ, слѣпый, тѣло, хоробы, чадомъ, азыка і т. ін.

Вдаючись до деталізації під час регламентації моральних норм життя, автори катехізисів часто використовують назви осіб за професією або родом занятя: воїни, вѣнара (Род. відм.), гончарь, казнодѣи, книжнихъ писателєй, кравцовъ, крилашане, купцы, кухарь, кухарка, лихварь, лѣкарь, маларовъ, мѣнѣстерь, пастухи, прокураторѣ, прошаки, ремесники, ролники, судїи, ткачъ, оурадники, оучителѣ, целюриковъ, швецъ, юристове.

Присутність порівняльного аспекту у викладі християнських догм зумовлює появу лексем – назв осіб за національністю, а також утворених від них прикметників: армене, гречинъ, грековѣ, греческое, жидъ, жидовѣ, индійскій, нѣмецкихъ, турчинъ, турецкій, французкой.

До сфер людської діяльності, регламентованих поширеними катехізисами, належить і економічна. Цій темі спеціально присвячено 5-ий розділ 3-ої частини “Богословії нравоучительної” (у вид. 1751 р. – Арк. 157 зв.-160) – “**У** грѣхахъ при контрактахъ случаемыхъ”.

Сам термін латинського походження “контракт” і ряд інших, що позначають різні види комерційних угод, отримують у тексті досить чіткі визначення: *Контрактъ*, єсть єдинаго или множайши(х) на єдину вещь змова, и взаимное соизволеніе (157 зв.); *Депозитъ*, єсть зложен(ь)е шатъ, збожа, грошей, и прочїихъ вещей, оу когѣколвекъ; которое зложен(ь)е, повине(н) той оу которогѣ єсть зложен(ь)е, вернути тому, которій зложилъ, по(д) грѣхомъ смертельнымъ, въ цѣлости. (159зв.)

До економічних термінів – латинських запозичень, зафіксованих у “Богословії нравоучительній”, належать також назви: аренда, арендарь, арендовати, арендовного, легації (Род. в.) “доручення спадкоємцю виплатити якійсь особі певну суму або передати їй певне майно”, тестаментъ “заповіт”; опосередкованим запозиченням з латинської є термін *чинши* “податок”. Германізмами є назви: гандель “торгівля, торг”, рынку, бенкартъ “позашлюбна дитина”. Чимало назв понять економічної сфери належать до питомої

лексики: даровизна, долги, заробок, застава, заставити, заставника, корчма, лихва, рукоимство, рукоимца, ручитсѧ та ін.

У частинах, де регламентується вживання їжі під час постів, описується приготування спеціальних розчинів і напоїв, що використовуються для здійснення певних обрядів, досить широко засвідчені назви продуктів харчування, різних страв та напоїв. Відзначимо тут русизм *водкою*, полонізми *покармь* “страва”, *набѣломь* “молоко”, питомі чи давно засвоєні українською мовою лексеми: віно, горѣлка, медь, напой, олѣйки, пиво, росоль, хлѣбъ. Хлѣбъ може бути ячмѣ(н)ный, пшєнный, овсанный, житный і цукровый (БН, 18). Перелік сортів вина складається виключно із запозичень: Не может(ъ)сѧ зась ѡ(т)правовати служба Бжаѧ на вінахъ приправныхъ, // тоєсть, на вінѣ пелунковымъ, декоктѣ, агрєстѣ, мал(ь)ѡгранатѣ, и иныхъ тимъ подобныхъ, петерсиментѣ, такожде алкантиѣ, и малмазїи, поневажъ часто бывають приправнїи” (БН, 18 – 18 зв.).

Ряд дієслівних та іменникових назв пов’язаний з процесами приготування та вживання їжі. Тут, окрім кількох церковнослов’янїзмів (ясть – 3 ос. одн. теп. ч., яденїє та ін.), представлено ряд питомих лексем: дрожчистое (віно), заправный, извареныѧ, квасны(й), напившисѧ, наѣвшисѧ, пожити, приправнїи, прѣсный, оуживанѧ, оуживати, оупекла.

У подібних контекстах зустрічаємо немало назв, що позначають різні хімічні речовини, їх стани і властивості, дії, пов’язані з процесами їх переробки. Серед таких – грецизми: алѣбастру (Р. в.), бал(ь)самъ, кришталь; полонізми: в(ъ) кроплѣ, вѣ ѡдробинѣ “крихта”, смаровали “змащувати”; питомі назви: вонѧ, вонность, воску, гнилого, мазати, намащєный, помастїль.

В рецептах виготовлення обрядових розчинів, зокрема мира, зустрічаємо багато ботанічних назв: рослин, їхніх плодів та частин. Лексика, питома за походженням, використовується переважно на позначення родових назв щодо рослин або їх плодів: збожа, зерна, настѣнѧ. Довгі ж переліки компонентів до того чи іншого рецепту складаються зі строкатих за етимологією рядів лексем: “звикли Грековє до оливы и бал(ь)саму прикладати рѡжнїи вонности, и вливати рѡжнїи олѣйки, ѡсобливе зась тїи: вперїкъ или коста, древо бал(ь)самовє, пєпръ двоѡкїй, индїйскїй, и турецкїй долгїй, мврра, кассїѧ древнаѧ, листвіє индїйское, овощїє балсамовое, циперикъ,

зерна воску, шпиканардъ, кассіа чорнаа, гвоздики, настѣна розмариновое, цинамонъ, кубеба, кардімоніа, бобки, азаръ, мацеръ, теребинтъ, патитъ, маеранъ, ладанъ, кадило, стахіа, имбѣръ, цитваръ, инула, арістол(ь)охіа, Алоесъ, ирида, бделліа, опобалсам(ъ), мосхусъ или пѣжмо, елей гвоздиковый, елей мврровый, елей бал(ь)самовый, елей мигдаловый, елей шпикандровый, омбанъ, древо сасафасъ, древо сантала, древо родійкое, штучка алабастру” (БН, 15-15 зв.).

Подекуди можна зустріти в обох пам’ятках і зоологічну лексику. На позначення особини великої рогатої худоби використовуються лише утворення з коренем **-бидл-**, що історично є запозиченнями з польської мови: бидла^{те} (БН, 158), бидла^{ть} (165 зв.), бидлину (150 зв.). Слово *худоба* використовується лише у значенні “майно, домашній скарб, пожитки”: з таким значення воно почало вживатися в українських та польських діалектах із забобонних міркувань⁹.

Представлені нами тематичні групи лексики далеко не вичерпують джерельних ресурсів “Богословії нравоучительної”, “Народовіщанія” та аналогічних за змістом видань. Практична функціональна спрямованість розширених катехізисів, які мали на меті дати настанови та допомогти як священникові, так і звичайному віруючому під час вирішення ряду проблем повсякденного життя, зумовлює широке представлення в текстах лексики на позначення назв, що пов’язуються з різноманітними сферами життя.

¹Слово къ народу каѳолическому... – Почаїв, 1765. – Арк. 81 – 81зв.; ²Калужняцкий Э.К. библиографии церковнославянских печатных изданий в России // Сб. Отд. рус. яз. и словесности имп. Академии Наук. – Т. XLII. – №1; ³Житецкий П. Энеида Котляревского и древнейший список ее в связи с обзором малорусской литературы XVIII века. – К., 1900. – С. 61; ⁴Згодом ігумен Почаївського монастиря: *Catalogus monasteriorum ordinis sancti Basilii Magni provinciae protectionis beatissimae virginis Mariae cum residentibus in iis religiosis patribus & Fratribus ex Anno 1774*. Почаїв, 1775. – Арк. [8]; ⁵Франко І. Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського // Зібр. тв. – У 50-ти тт.– Т. 40. – С. 7–370; ⁶Франко І. [Рец.] П. Житецкій. Энеида И.П. Котляревскаго и древнѣйшій список ея (Киев. Старина, 1899, X-XII, 1900, I-III) // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – 1900. – Т. 38. – С. 33 [“Бібліографія”]; ⁷Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д. Пам’ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні: Кн. 2. Ч. 1. (1701 –

1764). – Львів, 1984. – С. 102 (№ 1963); ⁸Головацкий Я. Дополнение к очерку славяно-русской библиографии В.М. Ундольского. – СПб., 1874. – С.32 (№105); ⁹Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексичі української мови. – К., 1992. – С. 174.

Список умовних скорочень назв джерел

БН – Богословія нравоучительная. – Почаїв, 1751; Н – Слово къ народу каѳолическому. – Почаїв, 1765.

Н.П.Русаченко, асп.

ЛІНІЙНІ МОДИФІКАЦІЇ ОСНОВ У СЛОВОЗМІНІ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ХУІІІ СТ.

Проаналізовано морфологічні явища лінійної модифікації основ (усічення, нарощення) у дієслівній та іменній словозміні староукраїнської мови ХVІІІ ст. Встановлено кількісні параметри їх поширення у художніх, науково-популярних і ділових текстах. З'ясовано, що ці явища характерні для дієслівної словозміни.

The morphological phenomena of linear modifications of bases (apocope, increment) in verbal and noun word change of Old Ukrainian language of the 18th cent. are analysed. The quantitative parameters of their extension in the art, popular scientific and business texts are established. It is established, that these phenomena are characteristic for verbal word change.

Більшість словозмінних парадигм староукраїнської мови характеризуються високою активністю морфологічних явищ і тому не можуть будуватися без урахування морфологічних моделей, притаманних мовній системі, та морфологічних правил синтезу слова.

Словозмінна морфологія, на відміну від словотвірної, має за об'єкт вивчення видозміни фонем у морфах однієї морфеми¹. Вихідним для характеристики умов цих видозмін є поняття морфологічно релевантної позиції, під якою розуміють позицію сполучуваності непрямого варіанта основи із словозмінним формантом (флексією)².